

SHAXSNING KREATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHLTLARI

Gazibekova G.E.

Angren universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: ergashevnagulavza@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola kreativ tafakkurning shakllanishi va rivojlanishidagi psixologik jihatlarni o'rganishga qaratilgan. Maqola, kreativlikni yaratish va rivojlantirish jarayonlaridagi kognitiv, emotsional, motivatsion va ijtimoiy omillarning rolini tahlil etadi. Kreativ tafakkur – bu yangi, original va foydali g'oyalarni yaratish qobiliyati bo'lib, u turli psixologik jarayonlar orqali shakllanadi. Maqola, kreativ tafakkurni rivojlantirishning amaliy usullarini taqdim etadi, shuningdek, kreativlikni oshirish uchun psixologik resurslar va metodlarni o'rganishga imkon yaratadi.

Kalit so'zlar: kreativ tafakkur, psixologik jihatlari, kognitiv psixologiya, divergent thinking, convergent thinking, metakognitsiya, psixodinamik nazariya, shaxsiyat, motivatsiya, ijtimoiy o'rganish, Big Five modeli, miyaning kreativ ishlashi.

Аннотация: Данная статья направлена на изучение психологических аспектов формирования и развития творческого мышления. В статье анализируется роль когнитивных, эмоциональных, мотивационных и социальных факторов в процессах создания и развития творчества. Креативное мышление – это способность создавать новые, оригинальные и полезные идеи, которая формируется посредством различных психологических процессов. В статье представлены практические способы развития творческого мышления, а также дается возможность изучить психологические ресурсы и методы повышения креативности.

Ключевые слова: креативное мышление, психологические аспекты, когнитивная психология, дивергентное мышление, конвергентное мышление, метапознание, психодинамическая теория, личность, мотивация, социальное обучение, модель «большой пятёрки», творческое функционирование мозга.
Abstract: This article is aimed at studying the psychological aspects of the formation and development of creative thinking. The article analyzes the role of cognitive, emotional, motivational and social factors in the processes of creation and development of creativity. Creative thinking is the ability to create new, original and useful ideas, which is formed through various psychological processes. The article presents practical ways to develop creative thinking, and also provides an opportunity to learn psychological resources and methods to increase creativity.

Key words: creative thinking, psychological aspects, cognitive psychology, divergent thinking, convergent thinking, metacognition, psychodynamic theory, personality, motivation, social learning, Big Five model, creative functioning of the brain.

Kreativ tafakkur shakllantirishning psixologik jihatlari juda keng va murakkab soha bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlari, mexanizmlari va omillari mavjud.

Kreativlik, ya'ni yangi, o'zgacha va foydali g'oyalarni yaratish qobiliyati, ko'plab psixologik jarayonlar bilan bog'liq. Ushbu jarayonlarning bir necha asosiy jihatlarini ko'rib chiqaylik:

1. Kognitiv jarayonlar (intellektual jarayonlar). Kreativ tafakkur ko'pincha yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni talab qiladi. Bu jarayonlarning asosiy tarkibiy qismlari:

-**Ma'lumotni qayta ishlash:** Yangi g'oyalarni yaratish uchun avvalgi bilimlar va tajribalar yangi shaklda birlashtiriladi. Bu jarayon tasavvur qilish, analogiyalarni o'rganish, va fikrlarni birlashtirishni o'z ichiga oladi.

-**Flexibilitet:** Yangi g'oyalarni yaratish uchun o'zgarimas fikrlash usullarini tark etish zarur. Bu – “flexible thinking” deb ataladigan qobiliyatni rivojlantirishni anglatadi, ya'ni o'zgacha yondashuvlarni sinash va oldingi fikrlar bilan chegaralanmaslik.

-**Transfer:** Kreativ fikrlashda mavjud bilimlarni yangi va notanish kontekstlarda qo'llash qobiliyati ham muhim. Bu “transfer of learning” deb ataladi va yangi muammolarga eski bilimlar asosida yechimlar topish imkonini beradi.

2. Emotsional jihatlar. Emotsiyalar kreativ tafakkur jarayonida muhim rol o'ynaydi. Psixologlar, kreativlikni ko'pincha emotsional yuksalish va ichki ishonch bilan bog'lashadi. Quyidagi jihatlar ta'sir qilishi mumkin:

-**Erkinlik va qiziqish:** Kreativ fikrlar ko'pincha o'zini erkin his qilgan, yangi narsalarni o'rganishga qiziqadigan shaxsda shakllanadi. Emotsional erkinlik, odamning o'z fikrlarini cheklovlarsiz ifodalashiga imkon beradi.

-**Motivatsiya:** Kreativ jarayonlar ichki motivatsiya va qiziqish orqali rivojlanadi. Shaxs o'ziga yangi, qiziqarli maqsadlarni qo'yganida, bu yaratuvchanlikni rag'batlantiradi.

-**Stress va xavf:** Ba'zi holatlarda, stress yoki xavf hissi ham kreativlikni rag'batlantirishi mumkin. Fikrni yangi yo'nalishlarda izlash, hatto noaniqlikda faoliyat yuritish ham yaratuvchanlikni oshirishi mumkin.

3. Shaxsiyat va motivatsiya. Kreativ tafakkur shaxsiyat xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga, ba'zi shaxsiyat jihatlari, masalan, yuqori darajadagi o'zini anglash, o'ziga bo'lgan ishonch va intellektual qiziqish kreativlikni rivojlantirishga yordam beradi.

-**Ochiqlik (Openness to Experience):** Bu shaxsiyat xususiyati odamning yangi tajribalarga ochiqligini, o'zgarishga moyilligini bildiradi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori ochiqlikka ega bo'lgan odamlar ko'proq kreativ g'oyalarni ishlab chiqadilar.

-**O'zini anglash va mustaqillik:** Kreativ shaxslar ko'pincha o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, boshqalardan mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishga moyil bo'ladilar.

-**Ichki motivatsiya:** Odamlar o'zlari uchun qiziqarli yoki muhim bo'lgan narsalar ustida ishlashda eng yuqori darajada kreativlikni ko'rsatadilar.

4. Ijtimoiy muhit va tasavvurlar. Kreativ tafakkur faqat individning ichki holatiga bog'liq bo'lmasdan, uning ijtimoiy muhitidan ham ta'sirlanadi. Bunga quyidagi omillar kiradi:

-Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash: Yaxshi muhitda o‘qish, ishlash yoki ijod qilish shaxsning kreativ potentsialini yaxshilaydi. Odamlar o‘z g‘oyalarni baham ko‘rish, baholash va yangi fikrlarni kiritish imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak.

-Kollektiv fikr almashish: Kollektiv kreativlik ham individual kreativlikka qaraganda ko‘proq yangi va innovatsion g‘oyalarni yaratishga yordam berishi mumkin. Guruhda fikr almashish, muammolarni turli nuqtai nazarlardan ko‘rish, kreativ jarayonni rivojlantiradi.

-Madaniyat va tajriba: Madaniy farqlar, shuningdek, shaxsning tajribasi uning kreativligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Yangi va o‘zgacha fikrlarni qabul qilish va ulardan foydalanish kreativ fikrlashni kuchaytiradi.

5. Sinergiya va qat’iyatlilik. Kreativ fikrlash ko‘pincha tasodifiy emas, balki qat’iyatlilik va uzluksiz harakatlarning natijasi sifatida paydo bo‘ladi. Bu jarayonda shaxs o‘zining qiyinchiliklarni yengib o‘tish va muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan qat’iyat va bardoshlikka ega bo‘lishi kerak. Bu, ayniqsa, “kreativ paradox” (kreativlikning cheklovlar va qiyinchiliklar orqali rivojlanishi) bilan bog‘liqdir.

Kreativ tafakkur shakllantirishning psixologik jihatlari nazariy ma’lumotlar turli psixologik maktablar va tadqiqotlar asosida shakllangan. Kreativlikni o‘rganishda asosiy yondashuvlar va nazariyalar ko‘plab psixologik jarayonlar va shaxsiy xususiyatlar bilan bog‘liq. Quyida kreativ tafakkurni psixologik jihatdan tushuntiruvchi asosiy nazariyalar va konsepsiyalarni ko‘rib chiqamiz.

1. Psixodinamik nazariya (Freud va boshqa psixoanalitiklar)

Sigmund Freud va uning izdoshlari kreativlikni insonning ichki psixologik jarayonlari va ong osti qatlamlari bilan bog‘lashgan. Freudning fikriga ko‘ra, kreativlik, asosan, repressed (bosib qo‘yilgan) hissiyotlar, orzular va xohishlarni ifodalashning bir shakli bo‘ladi. U yaratishda, shaxs muayyan hayotiy tajribalarini va ichki qarama-qarshiliklarni yangicha tarzda ifodalashni maqsad qiladi.

Freudning kreativlikka yondashuvi: Freud, kreativlikni “repressiyadan ozod bo‘lgan” va ichki stressdan chiqishga yordam beruvchi bir jarayon sifatida tushuntiradi. Unga ko‘ra, san’at va ijodiy faoliyat, odamning ichki tasavvurlarini ifodalashda hamda ichki konfliktlarni (masalan, angosht, qo‘rquv) kamaytirishda yordam beradi.

2. G‘oyalar asosida psixologik nazariyalar

G‘oyaviy-tahliliy yondashuv (Guilford va Osborn) -J.P. Guilford, kreativlikni "har xil" fikrlarni yaratish va ulardan yangi va foydali kombinatsiyalarni yaratish qobiliyati sifatida ta’riflaydi. U kreativ fikrlashni ikkita asosiy turga ajratadi:

Tarqatilgan fikrlash (Divergent thinking): Bu yangi va noan’anaviy g‘oyalarni ishlab chiqish jarayoni. Bu turdagi tafakkur odatda original va yangi fikrlarni yaratish uchun zarur.

Yig‘uvchi fikrlash (Convergent thinking): Bu fikrlarni tizimlashtirish va ular orasidagi aloqalarni aniqlash jarayoni. Bu turdagi tafakkur muammolarni samarali va aniq yechishni ta’minlaydi.

Alex Osborn esa kreativlikni faqat divergent thinking (tarqatilgan fikrlash) bilan bog‘lashga e’tibor qaratdi. U, ayniqsa, guruhda fikr almashish va "brainstorming" (miya sharbatlari) metodlarini rivojlantirgan.

3. Kreativlik va shaxsiyat (Big Five model)

Kreativ tafakkurni tushunishda shaxsiyatning roli ham katta. Shaxsiyat psixologiyasi (masalan, Big Five modeliga asoslangan) kreativlikni ba’zi shaxsiyat xususiyatlari bilan bog‘laydi.

-Ochiqlik (Openness to Experience): Big Five modelidagi bu xususiyat shaxsning yangi tajribalarga, g‘oyalar va qiymatlarga ochiqligini bildiradi. Ochiqlik yuqori bo‘lgan shaxslar ko‘pincha o‘zlarining yaratish qobiliyatini yaxshilaydilar, chunki ular yangi fikrlarni qabul qilishga va yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga moyil.

-Ichki motivatsiya: Kreativlik bilan bog‘liq yana bir psixologik jihat bu ichki motivatsiyaning mavjudligi. O‘z qiziqishi uchun ishlash, odatda ko‘proq original g‘oyalarni yaratishga olib keladi, chunki bu jarayon faqat tashqi mukofotlar uchun emas, balki ichki qoniqish uchun amalga oshiriladi.

4. Kreativlikning kognitiv nazariyalari

Kognitiv psixologiya kreativlikni yangi g‘oyalarni yaratish va ilgari mavjud bo‘lgan ma’lumotlarni turli shakllarda qayta ishlash qobiliyati sifatida tushuntiradi. Kognitiv nazariyalar, asosan, odamlarning g‘oyalar yaratish va ularni tahlil qilishdagi tafakkur jarayonlarini o‘rganishga qaratilgan. Ba’zi asosiy tushunchalar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1)Metakognitsiya: Bu o‘z fikrini va fikrlar jarayonlarini anglash qobiliyatini bildiradi. Kreativ fikrlashda metakognitsiya muhim ahamiyatga ega, chunki u shaxsga o‘z fikrlarini nazorat qilish va ularga yangi qarashlarni qo‘shish imkonini beradi.

2)Kreativ muammolarni hal qilish: Kognitiv nazariyalar, kreativ fikrlashni muammoni hal qilish jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi. Kreativ fikrlashda shaxs muammoni kengaytirilgan va ko‘p qirrali usullarda ko‘rib chiqadi. Bu usullar ko‘pincha an’anaviy fikr tarzidan chiqishga yordam beradi.

5. Sosial-kognitiv nazariya (Bandura)

Albert Bandura o‘zining ijtimoiy o‘rganish nazariyasida kreativlikni o‘rganishda ijtimoiy omillarni ko‘rib chiqadi. Bandura fikriga ko‘ra, kreativlikni rivojlantirishda o‘rganishning ikki turi:

Observatsion o‘rganish (boshqalarning faoliyatini ko‘rib o‘rganish).

O‘z-o‘zini rag‘batlantirish va motivatsiya (ichki motivatsiya va o‘zini yaratishga ishonish).

Bandura shuningdek, ijtimoiy muhitning kreativlikka ta’sirini ta’kidlaydi: odamlar o‘zlarining kreativ potentsialini ko‘proq rivojlantiradilar, agar ular ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi muhitda bo‘lsalar.

6. Yangi tasavvurlarni yaratish va "kreativ paradoks"

Kreativlik bilan bog‘liq yana bir qiziqarli konsept bu **“kreativ paradox”** hisoblanadi. Bu, ko‘pincha, kreativlikning ortiqcha strukturaviy yoki cheklangan sharoitlarda rivojlanishi mumkinligini bildiradi. Masalan, ba’zi o‘rganishlar shuni ko‘rsatganiki, juda oz yoki juda ko‘p resurslarga ega bo‘lgan odamlar ko‘proq kreativ bo‘lishlari mumkin, chunki ular mavjud imkoniyatlar bilan yangi g‘oyalarni yaratishga majbur bo‘ladilar.

Xulosa

Kreativ tafakkur shakllanishining psixologik jihatlari kompleks va ko‘p qirrali bo‘lib, ularning barcha jihatlari birgalikda shaxsning yaratish jarayonini shakllantiradi. Intellektual qobiliyatlar, emotsional holatlar, shaxsiyat xususiyatlari, ijtimoiy muhiti va hatto ichki motivatsiya kabi omillar kreativ tafakkur jarayonini shakllantiradi va uni rivojlantirishga yordam beradi. Bu omillarni tushunish va boshqarish, kreativlikni oshirish uchun zarur.

Kreativ tafakkur shakllantirish psixologik jarayonlari va nazariyalari asosan shaxsning kognitiv, emotsional va motivatsion holatlari, shuningdek, ijtimoiy muhit va shaxsiyat xususiyatlariga bog‘liqdir. Psixologik nazariyalar va yondashuvlar kreativlikni turli jihatlaridan tushuntiradi, jumladan, ong osti jarayonlar, kognitiv strategiyalar, shaxsiyat xususiyatlari va ijtimoiy ta'sirlar orqali. Ushbu nazariyalar kreativ tafakkur jarayonlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi va ularni rivojlantirishning psixologik asoslarini ochib beradi.

Foydalanilagan adabiyotlar:

1. **Freud.S.(1908).** "Creative Writers and Daydreaming"
2. **Guilford. J. P. (1950).**"Creativity". American Psychologist, 5(9), 444-454.
3. **Gardner. H. (1993).**"Multiple Intelligences: The Theory in Practice".
4. **Osborn. A. F. (1953).**"Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem-Solving".
5. **Bandura, A. (1986).**"Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory".
6. **McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997).**"Personality Trait Structure as a Human Universal".